

Братусь Г.А.,кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора-декан*Навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів,
Міжрегіональна академія управління персоналом***Bratus Hanna,**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Deputy Director-Dean of the Educational-Scientific*Institute of Management, Economics and Finance,
PJSC «Higher Educational Institution
“Interregional Academy of Personnel Management”*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Братусь Г.А. Интеллектуальная собственность в контексте развития постиндустриального общества.

У статті розглянуто формування інтелектуальної власності як економічної категорії; доведено вплив історично-еволюційного розвитку суспільства на сутнісні та змістовні особливості інтелектуальної власності; виявлено особливості прояву форм інтелектуальної власності залежно від доіндустріального, індустріального й постіндустріального етапів розвитку суспільства; доведено, що в постіндустріальному суспільстві провідну роль відіграють процеси створення, зберігання, передачі знань та обміну ними як головним важелем формування інтелектуальної власності. Виокремлено відмінні особливості постіндустріального етапу розвитку суспільства, основними серед яких є перетворення системи знань на визначальний чинник суспільного прогресу та глибоке проникнення інтелектуальної власності в усі соціально-економічні сфери. Запропоновано архітектоніку концепту інтелектуальної власності на постіндустріальному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, еволюційний розвиток, постіндустріальне суспільство, дефініція інтелектуальної власності, соціально-економічний розвиток, управління знаннями.

Братусь А.А. Интеллектуальная собственность в контексте развития постиндустриального общества.

В статье рассмотрено формирование интеллектуальной собственности как экономической категории; доказано влияние историко-эволюционного развития общества на существенные и содержательные особенности интеллектуальной собственности; выявлены особенности проявления форм интеллектуальной собственности в зависимости от доиндустриального, индустриального и постиндустриального этапов развития общества; доказано, что в постиндустриальном обществе ведущую роль играют процессы создания, хранения, передачи знаний и обмена ими как главным рычагом формирования интеллектуальной собственности. Выделены отличительные особенности постиндустриального этапа развития общества, основными среди которых является превращение системы знаний в определяющий фактор общественного прогресса и глубокое проникновение интеллектуальной собственности во все социально-экономические сферы. Предложена архитектура концепта интеллектуальной собственности на постиндустриальном этапе развития общества.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, эволюционное развитие, постиндустриальное общество, дефиниция интеллектуальной собственности, социально-экономическое развитие, управление знаниями.

Bratus Hanna. Intellectual property in the context of development of a post-industrial society. The article examines the formation of intellectual property as an economic category, identifies the main socio-economic factors that determine the definition of intellectual property; proves the influence of the historical and evolutionary development of society on the essential and substantial features of intellectual property; reveals the features of the manifestation of forms of intellectual property depending on the pre-industrial, industrial and post-industrial stage of development of society. It also proves that in the post-industrial society the leading role is given to knowledge management, as the main lever for the formation of intellectual property and innovative development. The definition of intellectual property is given from the perspective of an economic approach, the difference of which lies in the interpretation of its dichotomous nature: as a product in the market of intellectual products and as a tool to increase the market value of an enterprise. A cause and effect connection between scientific knowledge, the creation of which improves the organizational and economic mechanisms of enterprise functioning, the improvement of technology, which leads to the appearance of innovative products and intellectual property, which is formed as a result of the implementation of innovative products in the manufacturing sector, has been established. Defining innovation as a product of intellectual work, the distinguishing features of the post-industrial stage of development of society are

highlighted, the main of which is the transformation of the knowledge system into a determining factor in social progress and the deep penetration of intellectual property in all socio-economic spheres. It is proposed an architectonics of the concept of intellectual property at the post-industrial stage of the development of society, the difference of which is the identification of the main socio-economic components that determine the definition of intellectual property, namely: the development of industrial relations, the competitive environment, scientific and technological development. Considering intellectual property in the context of an enterprise, it is proved that intellectual property is an intangible asset of an enterprise.

Key words: intellectual property, evolutionary development, post-industrial society, definition of intellectual property, socio-economic development; knowledge management.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної науки питання цілісного дослідження інтелектуальної власності вимагає розширення методологічної наукової бази з використанням еволюційної теорії економічного розвитку світового співтовариства, загальної теорії складних систем, теорії інформаційної економіки та інших галузей знань. Процес розвитку інтелектуальної власності в контексті еволюції соціально-економічних систем характеризується зміною етапів розвитку. Поступовий перехід від доіндустріального до індустріального й постіндустріального етапів розвитку інтелектуальної власності суттєво позначився на пріоритетних економічних основах суспільства.

В процесі цивілізаційного розвитку спостерігається вдосконалення інтелектуальної власності, що зумовлено активним використанням знань. Постіндустріальні перетворення суспільства підвищують роль та значення засобів індивідуалізації суб'єктів господарювання. З розвитком суспільства з'являються нові продукти інтелектуальної діяльності, зокрема комп'ютерні програми й бази даних, топології мікросхем, цифрове копіювання та мовлення, біотехнології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості постіндустріального етапу розвитку інтелектуальної власності окреслено в наукових працях зарубіжних дослідників, зокрема в роботах І. Валлерстайна, Д. Белла, А. Турена, В. Іноземцева, С. Нікіфорової, Р. Капелюшнікова, В. Макарова, А. Прохорова. Суттєвий внесок у розроблення зазначеної проблематики серед вітчизняних дослідників здійснили В. Базилевич, В. Вірченко, В. Геєць, Ю. Зайцев, Л. Литвинчук, О. Олійник, О. Орлова-Курилова, Г. Почепцов, П. Родіонов, О. Нікітіна, О. Файдевич, А. Чухно, А. Штангрет та інші вчені. У своїх дослідженнях науковці розглядають сучасну парадигму розвитку постіндустріального суспільства, обґрунтовують значення постіндустріальної економіки для України, доводять, що постіндустріальне суспільство є передумовою розвитку економіки знань, висвітлюють становлення та розвиток економічної теорії інтелектуальної власності.

Водночас турбулентний характер стратегічних змін соціально-економічного середовища потребує осмислення напрацьованих результатів і наявного доробку дослідження проблеми інтелектуальної власності в контексті розвитку постіндустріального суспільства.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у виявленні впливу соціально-економічного розвитку суспільства на сутнісно-змістовну дефініцію інтелектуальної власності як базового концепту на постіндустріальному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування дефініції інтелектуальної власності

виникає в результаті природного процесу розвитку живої природи, який сприяв розвитку інтелекту й зумовив еволюцію в укладі життя людини як носія інтелекту. Етапи розвитку інтелектуальної власності доцільно розглядати у взаємозв'язку із соціально-економічним розвитком суспільства. Розглядаючи сутнісно-змістовну дефініцію інтелектуальної власності, відзначаємо, що її формування має досить тривалу історію.

Історичний розвиток людської цивілізації – це приклад не тільки постійного руху суспільства, людини й культури, але й постійної появи різних форм виразу інтелектуальної власності, оскільки еволюційно-історичний розвиток соціально-економічної сфери суспільства безпосередньо пов'язаний із появою певних трансформаційних змін, обумовлених удосконаленням засобів виробництва й предметів праці, використанням нових форм праці й соціально-трудова відносин тощо.

Результати проведеного компаративного та порівняльного аналізу еволюційно-історичного розвитку суспільства й розвитку інтелектуальної власності [1–5] дали змогу зробити висновок про те, що основними соціально-економічними факторами, що визначають дефініцію інтелектуальної власності, є розвиток виробничих відносин, конкурентне середовище, науково-технічний розвиток і правове регулювання. В результаті проведеного контент-аналізу впливу соціально-економічного розвитку суспільства на формування та розвиток інтелектуальної власності складено хронологічну карту впливу соціально-економічного розвитку суспільства на сутнісно-змістовну дефініцію інтелектуальної власності (рис. 1).

Основними особливостями розвитку інтелектуальної власності доіндустріального етапу еволюційного розвитку інтелектуальної власності є створення простих технологічних винаходів, обмеження прав авторів на них. Водночас спостерігається зміна економічних формацій, яка супроводжується зростанням загального рівня науково-технічного розвитку суспільства, про що свідчать створення все більшої кількості винаходів і формування їх правового регулювання.

Індустріальний етап еволюційного розвитку інтелектуальної власності характеризується появою перших НДДКР на підприємствах і знеособленням винаходів. Інтелектуальна власність забезпечує монополізацію ринку на законних підставах, спостерігається створення міжнародних інститутів з охорони інтелектуальної власності, а також уніфікація патентного законодавства.

На цьому етапі підвищується значущість науки, яка стає впливовим фактором розвитку суспільства й суспільного розподілу праці. Економічною детермінантою індустріального суспільства стала промисловість, з

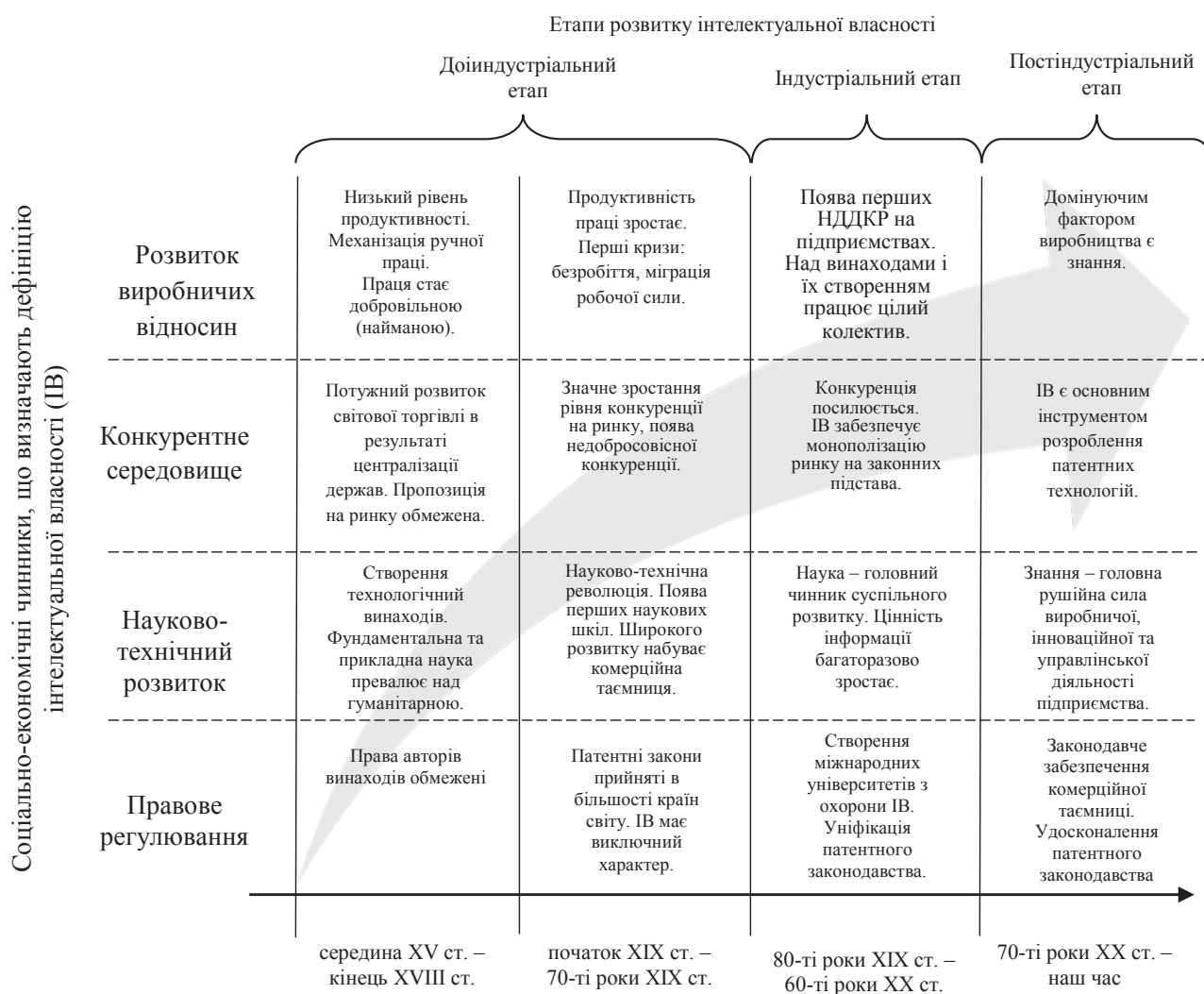

Рис. 1. Хронологічна карта впливу соціально-економічного розвитку суспільства на сутнісно-змістовну дефініцію інтелектуальної власності

Джерело: систематизовано, узагальнено автором за даними джерел [1–6]

розвитком якої значення інформації у суспільстві зростає. В індустріальний період прискорився розвиток науки, час від винаходу технології до її впровадження значно скоротився. Також зростала кількість людей, що мали освіту. Все це приводило до підвищення значення інформації у суспільстві.

Проте лише із середини XX ст. інформація почала посідати провідне місце у суспільстві. Змінилась частка працюючих у різних секторах економіки на користь тих сфер, що не пов'язані безпосередньо з виробництвом матеріальних речей. Інформація почала відігравати роль провідної продуктивної сили суспільства, оскільки, на відміну від інших продуктивних сил, інформація стає єдиним ресурсом, обсяг якого не зменшується в процесі використання [1, с. 37].

Постіндустріальний етап еволюційного розвитку інтелектуальної власності можна назвати епоєю домінування інформації та знань в усіх сферах і галузях. Інформація стає однією з основних умов зростання наукового, технічного, економічного, політичного, соціального прогресу суспільства. Оскільки інформація як об'єктивна категорія в процесі людської розумової діяльності перетворюється на знання, то саме

в постіндустріальному суспільстві на перший план виходить людина, яка здатна приймати інформацію, на основі чого можна генерувати знання.

Постіндустріальне суспільство висуває на перший план взаємостосунки «людина – людина», а світ стає переважно соціально-етичним. Логіка цивілізаційного процесу спрямована на розвиток людської особистості, підносить цінність людини, що стає все більш включеною не тільки в природні та технологічно-трудова, але й соціокультурні процеси. Парадигма нової економічної політики щодо формування економіки знань стає безальтернативним вектором державотворчого процесу [2, с. 87].

В умовах постіндустріальної економіки людське життя стає головною цінністю суспільства, оскільки саме людина оживляє речові фактори виробництва, а саме землю й капітал, стоїть на початку виробничого процесу, є центром будь-якого виробництва. Найважливішими принципами постіндустріального суспільства стають якість життя, творча праця, відчуття особистої свободи, соціальної захищеності тощо [3, с. 14–15].

Становлення теорії постіндустріального суспільства в її сучасному вигляді пов'язано з ім'ям Д. Белла. На його думку, постіндустріальне суспільство не є про-

екцією або екстраполяцією сучасних тенденцій західного суспільства, адже є новим принципом соціально-технологічної організації та новим образом життя, що витісняє індустріальну систему, як свого часу вона витіснила аграрну систему [1].

Розвиток сучасного суспільства характеризується трансформацією індустріального суспільства в постіндустріальне, посиленням процесів глобалізації. Якщо в доіндустріальному та індустріальному суспільствах рушійною силою економічного розвитку були матеріальні чинники, то в постіндустріальному суспільстві провідну роль відіграють управління знаннями, формування інтелектуальної власності. Перетворення системи знань на визначальний чинник суспільного прогресу зумовило глибоке проникнення інтелектуальної власності в усі соціально-економічні сфери. Переважання інтелектуальної праці над фізичною, впровадження інтелектуально-інформаційних технологій у виробництво, утвердження знань та інформації як провідних чинників соціально-економічного розвитку спричинили фундаментальні структурні зміни у формуванні постіндустріальної економіки.

Отже, постіндустріальну економіку можна визначити як тип господарства, де, на відміну від усіх попередніх, головним продуктивним ресурсом є знання, що сприяють відтворенню якісно нового продукту, а саме інформації, яка є базисом для створення знань, поширення яких займається більшість активних продуктивних сил [4].

Становлення постіндустріального суспільства супроводжується розвитком нової соціальної структури суспільства, заснованою на таких умовах, як освіта, здатність до розширеного відтворення знань [3, с. 14]. Сучасна доктрина інтелектуальної власності характеризується «плюралізмом альтернативних напрямів, які конструктивно співпрацюють та конкурують між собою» [9].

В нових умовах становлення постіндустріальної структури виробництва пошук нових теоретичних підходів конструкції економічного змісту інтелектуальної власності, долаючи принцип «економічного імперіалізму» неокласичного підходу, продовжують неінсти-

туціоналісти. Згідно з концепцією неінституціональної економіки специфікація прав власності в певний момент досягає стану, за якого витрати на вигравш від подолання розмитості прав власності перетворюються на некупні, внаслідок чого великого значення набуває пошук умов обмежень та розподілу права власності, за яких конкретний набір повноважень забезпечить найбільш вигідну реалізацію конкретного економічного проекту. Отже, інтелектуальну власність починають трактувати як діючу в суспільстві «систему виключень із доступу до нематеріальних благ» [5].

Логічним стає припущення щодо можливості дроблення прав власності на будь-який об'єкт між кількома приватними повноважними особами. Відповідні дослідження [10] сприяють досягненню «дуалістичної сутності» інтелектуальної власності як складної комплексної категорії на основі поєднання її економічного та юридичного змісту, що сприяє більш глибокому розумінню реальних соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві. Поділяючи думку І. Литвинчука щодо того, що теоретичні засади інтелектуальної власності мають дискреційний характер пізнання, погоджуємося з умовиводом про те, що саме така відмінність визначення інтелектуальної власності приводить до великовагової конструкції, що ускладнює доктринальне осмислення; потребує конкретизації архітекτονіки концепту інтелектуальної власності на постіндустріальному етапі розвитку суспільства, вираз якого представлено на рис. 2.

Специфіка формування інтелектуальної власності проявляється в тому, що вона є продуктом інтелектуальної праці, творчих зусиль. Її основу складають інформація та знання. Крім того, формування та використання інтелектуальної власності нерозривно пов'язані з інформаційними потоками, що виникають у процесі обміну інформацією між різними бізнес-процесами підприємства з урахуванням їх координації елементами управління знаннями підприємства.

Через мінливе конкурентне ринкове середовище в системі управління економічною діяльністю підприємства найбільш складним і неоднозначним питанням є управління інтелектуальною власністю. Це обумовлено

Рис. 2. Архітектоніка концепту інтелектуальної власності на постіндустріальному етапі розвитку суспільства

Джерело: складено автором

тим, що управління інтелектуальною власністю – це динамічний процес, який спрямований на формування стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі та підвищення ринкової вартості підприємства.

У постіндустріальній економіці виробничий процес охоплює весь цикл перетворення знання на інноваційний продукт за схемою «наука – технологія – продукт – ринок». Наукові знання вдосконалюють технологію, зміна технології приводить до появи інноваційних продуктів, які вже формують нові сегменти ринку. Інтелектуальні продукти, що потрапили у виробництво, реалізовані в цій сфері та привели до її значних змін, можуть бути охарактеризовані як інновації [11, с. 329]. Отже, інновацію можна вважати реалізованим інтелектуальним продуктом. Інновація, що отримала правовий захист, розглядається як результат інтелектуальної діяльності або як інтелектуальна власність.

Інтелектуальна власність є нематеріальним активом підприємства, оскільки об'єкти інтелектуальної власності в обліку підприємства є видом нематеріального активу. Права на об'єкти інтелектуальної власності стають нематеріальними активами після того, як вони будуть поставлені на бухгалтерський облік. Для цього принаймні необхідно виконати дві умови, а саме встановити ціну прав і визначити термін їх служби [12].

До дослідження інтелектуальної власності необхідно підходити з позицій інституціонального аналізу, використання якого дає змогу більш точно виявити сучасний об'єктивний стан реального правового забезпечення статусу інтелектуальних активів в економічній діяльності. Саме формування інтелектуальної власності та раціональне використання сприятимуть подоланню застійних явищ в економіці України та побудові постіндустріального суспільства на основі високих технологій. В. Макаров слушно зауважує, що інтелектуальний потенціал окремої людини може мати світове

значення, тому що в процесі наукової або дослідницької діяльності не тільки створюються інтелектуальні новації, на підставі яких потім формуються нові технології виробництва й способи споживання, але й відбуваються інтелектуальний розвиток, перетворення самих людей і пов'язаний з цим розвиток потенціалу економічних систем і суспільства загалом [13, с. 82].

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки.

Визначаючи місце інтелектуальної власності в діяльності та розвитку підприємства, ми зробили акцент на її дихотомічному характері. Інтелектуальна власність, з одного боку, є товаром на ринку інтелектуальної продукції та може бути придбаною у власність іншою організацією, яка отримує право на використання цієї інтелектуальної власності, а з іншого боку, є інтелектуальним інструментарієм, який використовується під час створення ринкової вартості підприємства.

Процес розвитку інтелектуальної власності в контексті еволюції соціально-економічної системи зумовлено тим, що поступовий перехід від доіндустріального до індустріального та постіндустріального етапів позначився на пріоритетних економічних основах суспільства. У процесі соціально-економічного розвитку суспільства спостерігаються розширення дефініції інтелектуальної власності, підвищення її ролі в інноваційному розвитку підприємства, посилення значущості під час формування його конкурентних переваг.

Застосування у відтворювальному процесі економіки країни сучасних технологій управління знаннями, перенесення досвіду й знань людини в комп'ютерні програми сприяють перетворенню інтелектуальної власності в економічну категорію, яка розширює сферу застосування наукових знань про процеси ефективного господарювання, визначаючи правові перетворення у стосунках правовласників інтелектуальних активів.

Список використаних джерел:

1. Родіонов П. Еволюція та значення інформації у контексті розвитку світової економічної системи. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 34–39.
2. Нікітіна О. Формування передумов постіндустріального розвитку України в контексті європейського вибору. *Економічний вісник*. 2014. № 4. С. 84–89.
3. Никифорова С. Особенности процесса становления постиндустриального социума. *Вестник ТГУ*. 2010. Вып. 4. С. 13–18.
4. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. Москва : Логос, 2000. 304 с.
5. Капелюшников Р. Экономическая теория прав собственности. Москва : ИМЭМО, 1990. 90 с.
6. Прохоров А. Интеллектуальная собственность как один из главных приоритетов развития современной мировой экономики. URL: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/3_prohorov.htm (дата звернення: 20.12.2019).
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2004. 788 с.
8. Вірченко В. Суперечності розвитку інтелектуальної власності в умовах постіндустріальних трансформацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 4(15). С. 3–10.
9. Базилевич В. Інтелектуальна власність. Київ : Знання, 2008. 431 с.
10. Литвинчук І. Становлення та розвиток економічної теорії інтелектуальної власності. *Економіка розвитку*. 2017. № 3. С. 5–13.
11. Аньшин В., Филин М. Менеджмент инвестиций и инноваций в малом и венчурном бизнесе. Москва : Анкил, 2003. 360 с.
12. Алафишвили А., Батова Т. Интеллектуальная собственность в составе нематериальных активов предприятия. URL: <http://scienceforum.ru/2015/pdf/13385.pdf> (дата звернення: 24.12.2019).
13. Макаров В., Гусев В., Воронин А. Методологическая парадигма исследования интеллектуального капитала в условиях информационного общества. *Российский гуманитарный журнал*. 2012. Т. 1. № 1. С. 79–83.

References:

1. Rodionov P. (2013). Evoljucija ta znachennja informaciji u konteksti rozvytku svitovoji ekonomichnoji systemy [The evolution and significance of information in the context of the development of the world economic system]. *Visnyk Cherniveckjogho torghoveljno-ekonomichnogho instytutu. Ekonomichni nauky*. № 3. P. 34–39.
2. Nikitina O. (2010) Formuvannja peredumov postindustrialjnogho rozvytku ukrajiny v konteksti jevropejsjkogho vyboru [Formation of prerequisites for post-industrial development of Ukraine in the context of European choice]. *Ekonomichnyj visnyk*. № 4. P. 84–89.
3. Nikiforova S. Osobennosti protsessu stanovleniya postindustrial'nogo sotsiuma [Features of the process of formation of post-industrial society]. *Vestnik TGU*. № 4. P. 13–18.
4. Inozemtsev V. (2010) Sovremennoe postindustrial'noe obshchestvo: priroda, protivorechiya, perspektivy [Modern post-industrial society: nature, contradictions, prospects]. Moscow : Logos, 2000. 304 p.
5. Kapelyushnikov R. (1990) Ekonomicheskaya teoriya prav sobstvennosti [Modern post-industrial society: nature, contradictions, prospects]. Moscow : IMEMO, 90 p.
6. Prokhorov A. Intellektual'naya sobstvennost' kak odin iz glavnykh prioriteto razvitiya sovremennoy mirovoy ekonomiki [Intellectual property as one of the main priorities for the development of the modern world economy]. URL: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/3_prohorov.htm (date accessed: 20.12.2019).
7. Bell D. (2004) Gryadushchee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt sotsial'nogo prognozirovaniya [The upcoming post-industrial society. Social Forecasting Experience] / per. s angl. 2-e izd., ispr. i dop. Moscow : Akademiya, 2004. 788 p.
8. Virchenko V. (2018) Cuperechnosti rozvytku intelektual'noji vlasnosti v umovakh postindustrialjnykh transformacij [Contradictions of intellectual property development in the conditions of post-industrial transformations]. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja*. Vyp. 4(15). P. 3–10.
9. Bazylevych V. (2008) Intelektualna vlasnistj [Intellectual Property]. Kyjiv : Znannja, 431 p.
10. Lytvynchuk I. (2017) Stanovlennja ta rozvytok ekonomichnoji teoriji intelektual'noji vlasnosti [Formation and development of economic theory of intellectual property]. *Ekonomika rozvytku*. № 3. P. 5–13.
11. An'shin V., Filin M. (2003) Menedzhment investitsiy i innovatsiy v malom i venchurnom biznese [Management of investments and innovations in small and venture business]. Moscow : Ankil, 360 p.
12. Alafishvili A., Batova T. Intellektual'naya sobstvennost' v sostave nematerial'nykh aktivov predpriyatiya [Intellectual property in intangible assets]. URL: <http://scienceforum.ru/2015/pdf/13385.pdf> (date accessed: 24.12.2019).
13. Makarov V., Gusev V., Voronin A. Metodologicheskaya paradigma issledovaniya intellektual'nogo kapitala v usloviyakh informatsionnogo obshchestva [The methodological paradigm of the study of intellectual capital in the information society]. *Rossiyskiy gumanitarnyy zhurnal*. T. 1. № 1. P. 79–83.